

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Международна научна конференция
на Факултета по славянски филологии – 2017
„Надмощие и приспособяване“

УТОПИЯ
И АНТИУТОПИЯ В РОМАНА *КОРАЛНА ВРАТА*
НА ПАВАО ПАВЛИЧИЧ

Боряна Цветкова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

UTOPIA AND DYSTOPIA IN THE NOVEL *CORAL DOOR*
BY PAVAO PAVLIČIĆ.

Boryana Tsvetkova
University of Sofia St. Kliment Ohridski

Abstract. The aim of this study is to present the contamination between utopian and anti-utopian in the novel *Koraljna vrata* by Pavao Pavličić. The text examines the problem of the relationship between real and fantastic, from the position of the poetry of mimesis. Emphasis is placed on the existence of a thematic connection with the author's previous fantastic works, but also the differences that are observed in the narrative strategy. The task is to interpret the understanding of the ideal and the realization of the concept of its unsuitability in the society. There is an intermedial approach in the novel and the alternative attitude of the characters in the situation. The symbolism of the names of the characters and the relationship of this motif to the research problem is discussed. In conclusion, the link between the work and the postmodernist culture and literature and the place it occupies in the creative path of Pavao Pavličić is examined.

Keywords: Croatian literature, Pavao Pavličić, utopia, dystopia

Творчеството на Павао Павличич, един от най-продуктивните съвременни хърватски писатели, се отличава с използването на повествователни стратегии и похвати, които се вписват в кода на фантастичната литература. Наред с това то изобилства с дискурсивни техники, присъщи за реалистичното писмо, т.е. в творбите на Павличич фантастичното и миметичното са в оригинално взаимодействие. В началото на 90-те години излиза романът *Koraljna vrata*, открояващ се с контаминиране на утопичното и антиутопичното. Характерна за това произведение е „играта“ между достоверно и чисто фантазно, като чрез миметичния език при изграждането на фикционалния свят се постига

плавен преход между отделните жанрови модели – от утопията към антиутопията. Романът поставя акцент върху проблема за историческата стойност на литературните произведения и по-конкретно върху въпроса, как те формират културното самосъзнание на една нация и как функционират в него. За целта Павличич реинтерпретира и проблематизира каноничната хърватска барокова литература, към която винаги е проявявал голям интерес. Като цяло творбата бележи прехода към поетиката на постмодернизма в творческата система на писателя, именно това я различава от създадените преди нея текстове на Павличич.

Ако разгледаме произведенията на писателя в хронологичен план, ще забележим, че първите му сборници с разкази са доминирани изцяло от конвенциите на фантастичната литература, изразяваща пристрастията на цяло едно поколение хърватски писатели. Впоследствие се наблюдава преориентиране на Павличич към формата на романа и навлизане на криминалния жанр в прозата му. В този смисъл писателят естествено стига и до създаването на романа *Koraljna vrata*, който се отличава от предишните му произведения със съчетаването на утопичното и антиутопичното. При изграждането на текста е използвана мозаечна композиция, като водеща в него и сглобяваща целостта му е опозицията утопия – антиутопия. Въведената утопична идея за идеалния социум, в който цари повсеместно здраве, впоследствие е категорично изместена от антиутопичното внушение, че подобно хармонично състояние е невъзможно.

Много важна отличителна черта на текста е уплътнената му интертекстуалност. В центъра на повествованието е поставена епическата поема „Осман“ на Иван Гундолич (1589 – 1638), която е най-представителният текст от времето на хърватския барок. Поемата е посветена на известната Хотинска битка (1621), в която армията на младия султан Осман II е разбита, а на следващата година той е убит при еничарски бунт в Истанбул. Изборът на тази творба не е случаен. От една страна, Павличич проявява настойчив интерес към бароквата култура и литература, и по-специално към поетиката на маниеризма. От друга, поемата „Осман“ е фундаментален за хърватската литература текст, който има ключова роля за конституирането и развитието на националното културно и в частност литературно самосъзнание. Особеното в него е, че липсват двете централни песни (XIV и XV) и върху този исторически факт се основава сюжетът на романа. В него главният герой Крсто Бродняк открива изгубените части на знаменитата поема и решава, че така се е докоснал до тайната на съвършенството. От този момент нататък романовото повествование става подвластно на утопичната представа, че съществува идеалното произведение, което притежава магически свойства.

Според Крешимир Немец романът на Павличич тематизира отношението между реално и историческо и може да бъде разглеждан като метатекст на знаменитата барокова творба, играеща в него ролята на първоизточник и

постоянна референциална опора. Хърватският изследовател откроява фантастичната повествователна конструкция на *Koraljna vrata*, която се придържа едновременно към традициите на „високата“ и на тривиалната литература (Немец 2003: 306). Ще допълня наблюдението на Немец върху стила на анализирания роман. Раздвояването между реторическата изаяност на изказа и „ниския“ стил е характерно още за романа „Утопия“ (1516) на Томас Мор. Тази творба съчетава достоверност и фикция, с което напомня, че разказът в нея е условен конструкт. Към подобен вариант се придържа и Павличич, който включва в текста си и литературната рефлексия. Едновременно с това романът на Павличич влиза в междутекстови отношения и със знаменития роман на Умберто Еко „Името на розата“. Той формира сюжета си с опора в неговата сюжетна схема – откриването на изгубена част от знаменит ръкопис, чиито разпадащи се страници при Еко са намазани с отрова, при Павличич – съдържат прах, който произвежда чудодееен ефект, дарява здраве и обещава всеобщо щастие.

Инкорпорирането на утопичното и антиутопичното в романа става чрез първоначално възприемане на идеята, че е възможно съществуването на идеален земен свят, основан върху телесната неуязвимост на човека, и последвалото я оспорване. Интересното е, че още с пораждаването на утопичната идея се осъзнава и нейната неосъществимост, по-точно рисковете, които тя носи със себе си. В началото Крсто Бродняк е запленил от своето откритие, и от невероятните възможности за въздействие върху човешкия свят, които то притежава. Впоследствие, виждайки как това се отразява на хората, героят филолог осъзнава, че подареното им телесно здраве не им помага, а им вреди. Бродняк е изправен пред сложен морален казус. От една страна, той смята, че неговото откритие би преосмислило развитието на хърватската култура и би променило възприемането ѝ, а от друга, вижда какво негативно действие има магическият прах от ръкописа върху населението на остров Ластово.

При изграждането на утопичния план в романа се променя отношението към християнската вяра. Тази метаморфоза е заложена в жанра на утопията още с неговото възникване през Късния ренесанс. Появата на утопическия жанр е свързана с мирогледен процес, в който вертикалният християнски модел на мирозданието се разпада. Заражда се свят, проектиращ себе си и своите желания по хоризонтала на земното пространство. В текста на Павличич ярко е открояна промяната, настъпила в общността, спрямо институцията на църквата и служещото в нея духовенството. Именно рязкото отдръпване от християнската вяра е един от преломните моменти в повествованието. Процесията в чест на Богородица е оприличена на „огнен облак“ около чудотворната статуя от „черно дърво“. След това отдаване на почит към Светата Дева нещо у хората се променя, те вече вярват само в здравето, то се превръща в тяхна религия. Това много отчетливо се вижда дори в разменяния поздрав помежду им: „Zdravi“. С разгръщането на разказа за възможния щастлив свят без болести

и физическа болка постепенно се създава представата за маниакалната обсебеност на хората от телесното, която ги деформира психически и ги ограбва духовно. Специфичен момент в изграждането на антиутопичното внушение на текста е фактът, че когато на острова се възцарява повсеместно здраве, т.е. колективната мечта изглежда постигната, масово започват да се разболяват децата. Този сюжетен факт предполага различно тълкуване. Възприеманенето на текста в онтологичен план подсказва хипотезата, че децата поради тяхната чистота и непорочност не са подвластни на магическото влияние на вълшебния прах. Тяхната уязвимост е знак за човешката им природа, тя напомня за крехкостта и преходността на човека, чието щастие неизбежно минава през страданието. Метонимично свързвани с Иисус, децата са коректив на масовата лудост, напомняне за Христовата саможертва и завещаното от нея. Друг мотив, който има осезаема връзка с рецепцията на християнството, е изгарянето на двете песни на „Осман“ в самия край на повествованието. Тази сцена е предшествана от посещението на Крсто в църквата, запознаването му с иконата на свети Ловро и осъзнаването, че на самата икона е изписана част от текста на изгубените глави от бароковата поема. Този епизод окончателно утвърждава победата на християнските ценности над фанатичната идеята за здравето, на духовното над материалното, на културната памет над съществуването заради самото съществуване.

Пространствено-времевият континуум в текста също отправя към отношението реално – фантастично в романа на Павличич. Верен на романа-утопия от литературата на Ренесанса, авторът помества действието в топоса на острова, но избира не символически остров, а реално съществуващ. Събитията са отнесени към края на 80-те г. чрез споменатата стачка на миньорите в Косово и мобилизацията на армията (1988). Но невероятното и свръхестественото, което се случва на остров Ластово, го превръща във фикционално място и надраства чисто времето си рамкиране. Ставащото сякаш принадлежи на една сфера, ситуирана извън реално съществуващото време и пространство. Повторното намиране на ръкописите¹ потвърждава идеята, че този акт може да преобърне всемирния ред и е надпоставен спрямо конкретните обстоятелства.

Семантиката на имената в романа е специфична и посредством нея са открити двамата водещи персонажи. В случая е важен жестът на именуването – главният герой Крсто Бродняк и избягалото от Босна дете Ирфан Османбегович са назовани с лично име и фамилия, останалите са представени само с първите си имена. Тук е приложимо твърдението на Барт, цитирано от Долежел, че името е „лингвистична форма на реминисценция“. (Долежел 2008: 30). Думата „ирфан“ е с арабски произход и означава „благодарност“. В исляма ирфан назовава особен вид сакрално знание за Бога, което хората

¹ Има намек, че те вече са били намерени веднъж.

са изгубили и се опитват да възстановят. Фамилията на този персонаж пряко кореспондира с поемата „Осман“ и нейния герой – самолюбив и властен млад султан, чиито честолюбиви амбиции за реформи му костват живота. В романа на Павличич до Ирфан стои Крсто, чиято фамилия в превод означава мореплавател, а личното му име несъмнено отправя към евангелските текстове. Корабоплаването напомня за първите утопически творби, за мореплавателите и картографите от епохата на Ренесанса, които откриват нови земи, свързвани с представата за Земния рай. В романа на Павличич тази фамилия се превръща в метафора на търсещия човек, вярващ в постижимата социална хармония. В избора на имена за двамата персонажи се забелязва общ конструктивен принцип – противоречието между семантиката на първото име и на фамилията, реализирано в смисловото поле на двете религии – исляма и християнството. Тази антонимия е метафорична проекция на сблъсъка между божественото и земното в човешката личност, между вярата и утопичните възжелания за съвършен земен ред.

Опозицията утопия – антиутопия, разгърната в романа, води до преосмисляне на текстовете образци в хърватската литература. От периода на Възраждането в Хърватия се наблюдава култ към дубровнишко-далматинската литература, по-специално към творците от периода на Ренесанса и Барока. Именно създаденото от тях вписва хърватската художествена словесност в европейския културен и литературен контекст. Като се обръща към една от каноничните хърватски творби – поемата „Осман“, романът едновременно разколебава и потвърждава нейния културен статус. Загадката на текста, лишен от цялост, неговата непълнота раждат културно-утопични желания за дописването му, за възстановяване на идеалната му завършеност. Но именно във възможната невъзможност на този копнеж се крие особен импулс, който стимулира въображението и креативността в съвременната хърватска литература.

В заключение да се опитаме да отговорим на въпроса, зададен от Борхес и цитиран от Жанет: „На какъв литературен жанр принадлежим ние – аз, който ви говоря, и вие, които ме слушате: реалистичен роман или фантастичен разказ?“. Павличич в романа *Koraljna vrata* ни поставя на границата между тези две възможности, като не произвежда еднозначни внушения, с което демонстрира изумителните възможности на литературния дискурс.

Библиография

Барт 1991: Барт, Р. *Въображението на знака*. София: Народна култура, 1991.

Жанет 2001: Жанет, Ж. *Фигури*. София: Фигура, 2001.

Doležel 2008: Doležel, L. *HETEROKOSMIKA Fikcija i mogući svetovi*. Beograd: Služebni glasnik, 2008.

- Duda 1999:** Duda, I. Kroz Koraljna vrata s Nevidljivim pismom u Zaborav. – *Književna revija*. Ed. by Josip Cvenić. Osijek, Matica Hrvatska, 1999, 102-113.
- Hocke 1984:** Hocke, G. *Manirizam u književnosti*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost, 1984.
- Matanović 1991:** Matanović, J. AH! Pavao Pavličić Koraljna vrata. – *Književna revija*. Ed. by Josip Cvenić. Osijek, Izdavački centar Otvorenog Sveučilišta Osijek, 1991, 99-103.
- Nemec 2003:** Nemec, K. *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine*. Zagreb: Školska knjiga, 2003.
- Oraić Tolić 1996:** Oraić Tolić, D. *PARADIGME 20. STOLJEĆA Avangarda i postmoderna*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1996.
- Pogančik 2012:** Pogančik J. *Kombajn na književnom polju*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2012.